

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ὠς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα

Μαριάννα Κορομηλᾶ

Συμμετέχουν μὲ ἄρθρα

Ἄλεξάντερ Ἄλεξίτζε ~ Ὅτάρ Λορντσιπανίτζε
Ἄννα Μπαλλιὰν ~ Λουΐζα Πολυχρονίδου-Λουκοπούλου
Πέτρος Ν. Πρωτονοτάριος

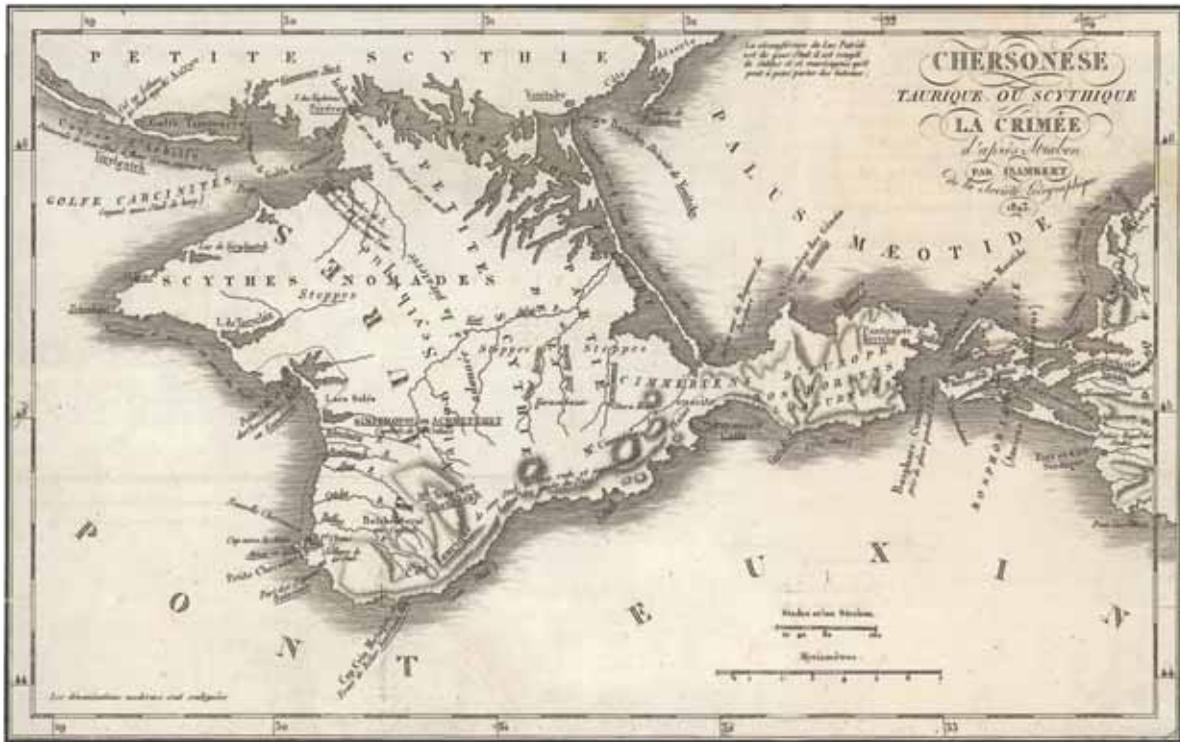
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΠΑΝΟΡΑΜΑ»

ΑΘΗΝΑ 2001

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Ἐκ τῆν πρώτη στή δεύτερη ἔκδοση, ἄνοιξη 1991-φθινόπωρο 2001	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ἡ κόψη τῶν μυκηναϊκῶν σπαθιῶν καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῶν καταγιασμένων τοπωνυμίων	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ὁ Ἄξενος Πόντος	17-51
Ὁ Ἄξενος Πόντος τῶν Ἄθλων 28 ~ Μῦθοι, τοπογραφία καὶ ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωση 34 ~ Βόρεια τῆς Καλιάκρας 49	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ἡ Προποντίδα ἢ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ	53-74
Βυζάντιον-Κωνσταντινούπολις: τοπογραφία τοῦ εὐρύτερου χώρου.	66
Ἡ διφυῆς καὶ δισπόστατη Κωνσταντίνου πόλις 73	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Ὁ πολυώνυμος θρακικὸς Βόσπορος	75-81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Ὁ Εὐξείνος Πόντος	83-314
Ὁ ποταμὸς Δούναβης: τὸ ὄροσημο	93
Ὁ ἱερὸς Ἴστρος καὶ ἡ μακρινὴ Ἴστρια 102	
Ἐκ τῶν Ἴστρο-Δούναβη μέχρι τὸν Βόσπορο	109
Ταξιδεύοντας στὸν εὐξεινοποντιακὸ ὄριζοντα τῶν θρακικῶν παραλίων 112 ~ Καταπονημένες πολιτείες, φθαρτὰ ὕλικά καὶ ἀντοχὲς τῆς μνήμης: Ἀπολλωνία-Σωζόπολις καὶ Μεσημβρία 124 ~ Ἀγγιᾶλη, Ἀγγιάλος καὶ Ἀγγελῶ: ἡ πυρπολημένη πολιτεία 146 ~ Ἡ διείσδυση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Θράκης καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν 148 ~ Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Δούναβη, ἄνοιξη τοῦ 335 π.Χ. 151 ~ Ἡ ἰωνικὴ Τόμις, βυζαντινὴ Κωνσταντία καὶ Κωνσταντινιανὰ (σύγχρονη Κωνσταντζα) 157 ~ Ἡ πρωτοβυζαντινὴ Διοίκησις Θράκης 163 ~ Τὸ βυζαντινὸ σύνορο καὶ ἡ ἄμυνα στὸν παρευξείνιο Δούναβη 164	
Οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες	166
Καὶ ἡ Μικρὰ Σκυθία: 172 ~ Οἱ Βυζαντινοὶ ἐπιστρέφουν στὸν Δούναβη 173	
Ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δούναβη ὡς τὰ ριζοβούνια τοῦ Καυκάσου	176
Στὶς ἀνώνεμες καὶ πολυσύχναστες ἐρημιὰς τῆς σκυθικῆς στέπας 179 ~ Ὀλβία, ἡ τρισευτυχημένη πόλις τοῦ Βορρᾶ 195 ~ Ἡ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας 211 ~ Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικιάπαιον καὶ ἡ βοσπορινὴ (απολυνησία): τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς 216 ~ Ἡ Θάλασσα τοῦ Ἀζόφ 224 ~ Ἡ βυζαντινὴ Χερσῶν 231	
Τὰ ὄρεινὰ τεῖχη τοῦ Νότου: ὁ Πόντος	243
Ἐκατὸ ποντιακὲς γενιὲς καὶ τρεῖς προσφυγικὲς 247 ~ Τραπεζούντα 253 ~ Ἁγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς 263 ~ Ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας: 1203/4-1461 264	
Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου: ὁ Καυκάσος	284
OTAR LORDKIPANIDZE, Οἱ Ἕλληνες στὴν Κολχίδα (μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Ἰωάννα Φωκᾶ)	288
Τὸ Βασίλειο τοῦ Πόντου ἢ Βασίλειο τῶν Μιθριδατῶν 296 ~ Οἱ Ρωμαῖοι στὴν Κολχίδα 297 ~ Ἡ Ὀρθόδοξη καὶ φίλη Γεωργία 299	
ALEXANDER ALEXIDZE, Μάρθα-Μαρία: μιὰ ἐξέχουσα φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ καὶ γεωργιανοῦ πολιτισμοῦ (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά Ἰωάννα Πετροπούλου)	306

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Ἡ Μαύρη Θάλασσα (1453-1829)	315-370
Ἡ Κωνσταντινούπολις 319 ~ Ἡ Βλαχία καὶ Μολδαβία 330 ~ «Τὸ Βυζάντιο μετὰ τὸ Βυζάντιο» 331 ~ Ἀπὸ τὴν Ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας ἕως τὶς Ποντικές Ἰαλπεῖς 335	
ANNA ΜΠΑΛΛΙΑΝ, Ἀργυρούπολις-Gümüşhane	339
Ἡ Ξενιτιά 350 ~ Σὰν τὰ διαβατάρικα πουλιὰ 359 ~ Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ἰώσηπου καὶ ἡ «πατρίδα» τῆς Σμαράγδας 365 ~ Superbia Graecorum καὶ ἡ Ἑλληνική Ἰδέα, ρωσικὴ ἐπέκταση καὶ τὸ «εὐξεινοποντιακὸν» ὄνειρο τῆς Τσαρίνας 367	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ Τὸ Χρυσόμαλλο Δέρασ	371-418
Ἀνατολικὸ Ζήτημα καὶ «Τανζιμάτ» (1839-1878), πληθυσμιακὲς ἀλλοιώσεις καὶ δημογραφικὲς ἀνακατατάξεις 382 ~ Ἡ ἀνέλιξη τοῦ μαυροθαλασσίτικου Ἑλληνισμοῦ 386 ~ Κοινωνικὴ καὶ συντεχνιακὴ ὀργάνωση 387	
ΛΟΥΪΖΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΟΥ-ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχιότητες καὶ ἀρχαιολογία στὰ θρακικὰ παράλια τῆς Προποντίδας	396
Ἡ παιδεία τῆς Ρωμοσύνης ὑπὸ τὴ σκέπη, τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 399 ~ Τὸ ἀπαύγασμα τοῦ εὐξεινοποντιακοῦ κόσμου 407 ~ Τὸ ρωσικὸ Κυβερνεῖο τοῦ Κάρς (1878-1918) καὶ οἱ 75.000 Πόντιοι Καρσλῆδες 410 ~ Ὁ ἸΑξενος Πόντος 412	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	
ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος .	420
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	
Ἡ παραδουνάβια Βραΐλια	427
ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	436
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	438
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	440
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	441
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	465

Χάρτης τῆς Κριμαίας, Γαλλικὴ Γεωγραφικὴ Ἑταιρεία, ἔκδοση τῶν Γεωγραφικῶν τοῦ Στράβωνος, Παρίσι 1824.

(χάρτης 29)

Ἡ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας

Ἡ χώρα τῶν Ταύρων καὶ τῶν Σκυθῶν: ἡ Ταυρικὴ ἢ Σκυθικὴ χερσόνησος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

Ἡ χώρα τῶν Γότθων: ἡ Γοθθία τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ νότια ἀκτὴ τῆς ἡ Περαιτεία τῶν Τραπεζουντιῶν

Στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Κριμαίας, τὸ τέλμα ποὺ σχηματίζεται ἀνάμεσα στὸν κεντρικὸ κορμὸ τῆς Οὐκρανίας καὶ τὸ κορμὶ τῆς χερσονήσου ὀνομαζόταν Ἀχιλλεῖος Δρόμος (ἀλιτενῆς χερρόνησος, ἀμμώδης, ὕδωρ ἔχουσα ὀρυκτῶν), λέει ὁ Στράβων). Καταλήγει νότια στὸν Καρκινίτη κόλπο (αἰωμεγέθης, ἀνέχων πρὸς τὰς ἄρκτους ὅσον ἐπὶ χιλίους σταδίους). Στὰ βορειοανατολικά, τὸ ἐκτεταμένο τέναγος ποὺ χωρίζει τὴ χερσόνησο ἀπὸ τὴ ρηχὴ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ καὶ τὴν οὐκρανικὴ στέπα ὀνομαζόταν Σαπρὰ λίμνη (αἰλώδης δ' ἐστὶ σφόδρα, οἱ γὰρ ἄνεμοι τὰ τενάγη ῥαδίως ἀνακαλύπτουσιν, εἶτα πάλιν πληροῦσιν, ὥστε τὰ ἔλη τοῖς μείζοσι σκάφουσιν οὐ περάσιμά ἐστιν). Δὲς καὶ Ἀζοφική, χάρτη 32. Ἔτσι σχηματίζεται ἕνας στενότατος ἰσθμὸς, μήκους 18 γλμ. καὶ φάρδους 10 γλμ. Αὐτὸς ὁ ἀυχένας (ἰσθμὸς Περεκόπ) ἐνώνει τὸ σχεδὸν νησί τῆς Κριμαίας μὲ τὴ στεριά.

Ἡ ἔκτασή τῆς χερσονήσου εἶναι 25.500 τετρ. γλμ. καὶ τὸ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς γύρω στὰ 300 γλμ. Οἱ πεδινές τῆς ἐκτάσεις, ποὺ συνεχίζουν τὴ στέπα τοῦ Βορρᾶ, καλύπτουν γύρω στὰ 80% τῆς ἐπιφάνειάς τῆς. Στὸν νότο ὅμως, ὑψώνονται σὰν τείχη τὰ βουνὰ ποὺ χωρίζουν τὴν πεδιάδα ἀπὸ τὴ νότια παράλια ζώνη (ψηλότερη κορφή Roman Kosh 1.545 μ.).

Ἄολόκληρος ὁ ἑλληνικὸς αἰγιαλός, γὰρ στὰ βουνὰ πίσω του, ἦταν τελείως προστατευμένος καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν λαῶν ποὺ διασχίζαν τὴ ζώνη τῆς στέπας καὶ ἀπὸ τὸ ρωσικὸ ψύχος καὶ τοὺς παγεροὺς βοριάδες.

Ὁ αἰγιαλός, ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικὰ ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ Χερσόνησος, εἶνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κράτη καὶ τὰ πιὸ ὀργανωμένα τοῦ Εὐξείνου, μέχρι τὰ νοτιοανατολικά ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία Θεοδοσία, εἶναι μέχρι σήμερα ἡ μεσογειώτερη περιοχὴ τοῦ Βορρᾶ.

**«'Από τούς Ταύρους τῆς Κριμαίας ἕως τὸν Καύκασο»
 'Ο Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικάπαιον
 καὶ ἡ βοσπορινὴ «πολυνησία»: τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς**

Ἡ Θεοδοσία βρίσκεται στὴν ἄκρη τῆς Κριμαίας*. Στὰ ἀνατολικά της, ἡ κριμαϊκὴ χερσόνησος εἰσχωρεῖ μὲ ἓναν ἰσθμὸ καὶ μία μικρὴ χερσόνησο ἀκόμα πιὸ βαθιὰ στὴ θάλασσα.

Ἀπὸ τὴν ἀντικρινὴ πλευρὰ, δηλαδὴ τὴν ἀσιατικὴ, ἡ ἀπόληξη τοῦ Καυκάσου εἶναι ἡ στεπώδης περιοχὴ τοῦ Κουμπάν. Ὁ ποταμὸς Κουμπάν (ὁ ἀρχαιοελληνικὸς Ἀνατολικὸς Ἰπτανίς) ἔδωσε τὸ ὄνομά του σὲ ὅλο τὸ τμήμα τῆς στέπας ποὺ διαρρέει. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ, ἀνάμεσα στὸν Καύκασο καὶ τὴν Ἀζοφικὴ, ὑπάγεται στὴν Περιφέρεια τοῦ Κρασνοντάρ, ἓνα ἀπὸ τὰ σύγχρονα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας. Ἡ λεκάνη τοῦ Κουμπάν ἀπλώνεται ὡς τὴ χερσόνησο τοῦ Ταμάν, ποὺ εἰσχωρεῖ κι αὐτὴ βαθιὰ στὴ θάλασσα. Ἔτσι, τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς Κριμαίας ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ Κουμπάν ἀπὸ τὴν ἄλλη, σχηματίζουν ἓναν πορθμὸ. Ἐνα στενὸ καὶ δύσκολο πέρασμα, μὲ φοβερὰ ρεύματα, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στὴ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ. Αὐτὴ ἡ κλειστὴ θάλασσα εἶναι τόσο ρηχὴ ὥστε οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀποκάλεσαν «λίμνη». Ἡ Ἀζοφικὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοελληνικὴ Μαιῶτις λίμνη. Μιὰ ἀβαθὴς λιμνοθάλασσα γεμάτη ἰλὸ ποὺ κατεβάξει ὁ ποταμὸς Τάναις-Δὸν (ρωσικὰ Ντόν).

«Ὅταν ἔφτασαν ἐδῶ οἱ ποντοπόροι Ἕλληνες τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνα, πρὶν ἀρχίσει ὁ ἐποικισμὸς, σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ζοῦσαν οἱ Κιμμέριοι: ἓνας λαὸς ἐφιππων πολεμιστῶν. Μετὰ τὸ 640 π.Χ. οἱ Κιμμέριοι ἐγκατέλειψαν τὴν Ἀζοφικὴ, πέρασαν τὴ θρυλικὴ διάβαση τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Καυκάσου καὶ εἰσέβαλαν στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Αὐτὴ ἡ ἐπιδρομὴ, ποὺ χρονολογεῖται ἀνάμεσα στὸ 638 καὶ τὸ 635 π.Χ., ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς διάλυσης πολλῶν ἀρχαίων βασιλείων καὶ πολιτισμῶν (ὅπως τοῦ φρυγικοῦ τῆς κεντροδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Ἴσως μάλιστα οἱ ἐξαιρετικοὶ ἵππεῖς νὰ κατέστρεψαν καὶ τὲς παλαιᾶς ἑλληνικῆς ἐγκαταστάσεις στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Εὐξείνου, γιὰ τὴν οἱ ἀρχαῖες πηγὲς μιλοῦν γιὰ μιὰ Τραπεζούντα καὶ μιὰ Σινώπη τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα.

Μετὰ τὴ μετακίνηση τῶν Κιμμερίων πρὸς τὸν Νότο, δημιουργήθηκε χῶρος καὶ γιὰ τοὺς Σκύθες ποὺ ἀπλώθηκαν γύρω ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴ καὶ ὡς τὸν ποταμὸ Κουμπάν, καὶ τὴ χερσόνησο Ταμάν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Ἴωνες ποὺ ἄρχισαν νὰ θεμελιώνουν τὴ μιὰ ἀποικία δίπλα στὴν ἄλλη. Τὸν πορθμὸ ποὺ ἐνώνει τὸν Εὐξείνιο Πόντο μὲ τὴν Ἀζοφικὴ, τὸ στενὸ τοῦ Κέρτς, τὸν ὀνόμασαν Κιμμέριο Βόσπορο (βοὸς-πόρο, γιὰ τὴν μποροῦν νὰ τὸν διαβοῦν τὰ βόδια, ὅπως καὶ τὸν θρακικὸ Βόσπορο, καὶ Κιμμέριο γιὰ τὴν ἐδῶ κατοικοῦσαν οἱ Κιμμέριοι, καὶ φαίνεται ὅτι μικρὲς ομάδες Κιμμερίων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν στὴν περιοχὴ).

«Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ χώρα ποὺ περιέγραψα», λέει ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὰ μέρη γύρω ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴ, «ὁ χειμῶνας εἶναι πολλὸ βαρὺς. Ὀκτῶ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο. Ἡ θάλασσα κι ὀλόκληρος ὁ Κιμμέριος Βόσπορος παγώνουν, κι ἔτσι οἱ Σκύθες περνοῦν τὸν πάγο μὲ τὰ ἀμάξια τους».

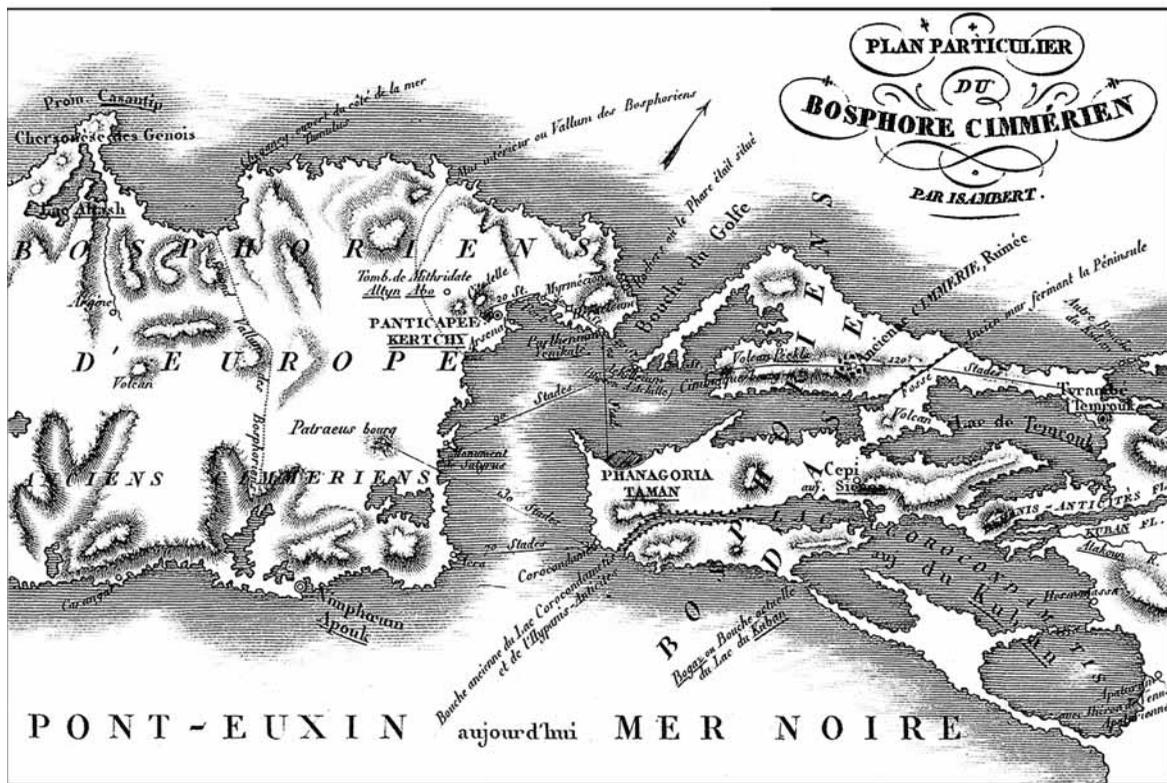
Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ πορθμοῦ οἱ Ἴωνες ἵδρυσαν πολλὰ μικρὰ καὶ μεγάλα ἀποικίες. Ἡ ἀρχαιότερη καὶ σημαντικότερη ἀπὸ αὐτὲς ἦταν τὸ Παντικάπαιον, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Κριμαίας, καὶ ἡ Φαναγόρεια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ταμάν. (Γιὰ τὴν κατανοήση τῆς περιοχῆς τῶν βοσπορινῶν Στενῶν καὶ τὸν «πολυνησιακὸ» χαρακτήρα τῶν δύο πλευρῶν του, κυρίως τῆς χερσονήσου Ταμάν, δὲς χάρτες 29, 30 καὶ 32.)

* Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ Θεοδοσία εἶναι ὁ μεσαιωνικὸς Καφφὰς (τουρκ. Keefe), μιὰ ἀπὸ τὲς μεγαλύτερες ἀποικίες τῆς Γένοβας στὴν Ἀνατολὴ ὡς τὸ 1475 (δὲς σ. 324-325 καὶ χάρτη 41, σ. 302).

Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ὅταν ἡ Ρωσία κατέλαβε τὴν Κριμαία, ἡ κωμόπολις ὀνομάστηκε ξανά Θεοδοσία (Feodosiya, Οὐκρανία).

170α, β. Χρυσὸ νόμισμα, στατήρ, Παντικαπῆιου: ὁ θεὸς τῶν δασῶν Πάν καὶ ὁ μυθικὸς γρύπας τοῦ Βορρᾶ μὲ ἓνα στάχυ, σύμβολο τοῦ πλούσιου σιτοβολῶνα ποὺ ἔτρεφε τὴν κλασικὴ Ἀθῆνα.

Ἡ Κιμμέριος Βόσπορος — τὰ καταπληκτικὰ Στενὰ ἀπὸ τὸν Εὐξεινο Πόντο στὴ Μαυριτία (Ἀζοφική). Χαρακτικὸ τοῦ 1823. (χάρτης 30)

Τὸ Παντικαπαιον, ἡ οὐκρανικὴ πόλις Κέρτς, τὸ Κέρτσιον ποῦ ἔλεγαν οἱ Ἕλληνες τοῦ 19ου αἰώνα, ἰδρύθηκε τὸν 6ο π.Χ. αἰώνα. Παρὰ τὴν ἰωνικὴ καταγωγὴ τῶν ἀποικίων καὶ τὴν αὐστηρότατη προσήλωσις στὶς παραδόσεις τῆς μητροπολιτικῆς πόλης, χαρακτηριστικὸ ὄλων τῶν ἀποικίων τοῦ Εὐξεινο, στὸ Παντικαπαιον ἐπιβλήθηκαν οἱ ἀντιαθηναϊκὲς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἐγκαθίδρυσαν τυραννικὸ καθεστῶς (γύρω στὰ 480; π.Χ.) ποῦ ἐξελίχθηκε σὲ κληρονομικὴ βασιλεία.

Ἡ τύραννος Σπάρτοκος (438-431) καὶ ὁ γιὸς του Σάτυρος (431-389) ἔβαλαν τὰ θεμέλια ἐνὸς ἰσχυροῦ ὁμοσπονδιακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο προσάρτησε στὰ ἐδάφη του καὶ τὸ Νυμφαῖον (γύρω στὸ 400) καὶ τὸ Κιμμερικὸν καὶ τὴ Θεοδοσία (γύρω στὸ 380), ἀλλὰ καὶ τὶς ἀντικρινὲς πόλεις Φαναγόρεια καὶ Ἐρμῶνασσα.

Τὸ κράτος τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, μὲ ἔδρα τὸ Παντικαπαιον, υπέταξε διάφορα σκυθικὰ φύλα τῆς περιοχῆς καὶ ἔφτασε στὴν ἀκμὴ του τὸν καιρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Παιρισάδου (348-310 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἠγεμόνευε στὴν περιοχὴ (ἀπὸ τοὺς Ταύρους ἕως τὰ καυκασιανὰ σύνορα), ὅπως ἀναφέρει μία ἐπιγραφή. «Παιρισάδης δὲ καὶ θεὸς νενομίσται», λέει ὁ Στράβων καὶ ἐξηγεῖ πῶς ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τῶν Σπαρτοκιδῶν, Παιρισάδης καὶ αὐτός, παρέδωσε τὸ κράτος του στὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου, τὸν Μιθριδάτη τὸν Εὐπάτορα, τὸ 110/9 π.Χ., γιὰ νὰ σωθεῖ ἀπὸ τοὺς Σκύθες τῆς οὐκρανικῆς στέπας, ποῦ εἶχαν κατεβεῖ στὴν Κριμαία, εἶχαν χτίσει ὄχυρα καὶ ἀπειλοῦσαν τὸν ἑλληνικὸ καὶ σκυθικὸ κόσμον τῆς περιοχῆς.

Ἡ μακρὰ περίοδος τῆς ἑλληνοσκυθικῆς συνεννόησης εἶχε πλέον παρέλθει. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (τέλη 6ου-τέλη 2ου π.Χ. αἰ.) σώθηκαν ἑκατοντάδες ἔργα ἑλληνικῆς τέχνης, ποῦ βρέθηκαν στοὺς σκυθικοὺς τύμβους γύρω ἀπὸ τὸν Κιμμέριο Βόσπορο καὶ τὴν Ἀζοφική, τὴν πεδιάδα τοῦ Κουμπάν, τὴ χερσόνησο τῆς Κριμαίας καὶ τὴν οὐκρανορωσικὴ ἐνδοχώρα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ ἔρχονταν κατευθεῖαν ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῆς Ἀθήνας, τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῆς Σινώπης. Ἄλλα ὅμως κατασκευάζονταν στὰ ἐργαστήρια τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου.

171α, β. Χρυσό χτένι,
4ος π.Χ. αί.:
οί δύο όψεις.
Μουσείο Έρμιτάζ,
Άγία Πετρούπολη.

Χρυσό χτένι από σκυθικό τάφο τής Ούκρανίας, περιοχή Μελιτοπόλ (ανάμεσα στην Άζοφική και τον Δνειπέρο). Ύψος 12,6 εκ., πλάτος 10,2 εκ., βάρος 294 γρ. Χρονολογείται στο πρώτο μισό του 4ου π.Χ. αί. Αυτό το θαυμάσιο έργο τής μικρογλυπτικής σε χρυσό έγινε σε έλληνικό εργαστήριο του Εύξεινου Πόντου, πιθανώς στο Παντικάπαιο, την πρωτεύουσα του Βοσπορινού Βασιλείου.

Τό χτένι έχει τό σχήμα τής πρόσοψης ενός αρχαίου έλληνικού ναού, με κίονες, μετόπες και τρίγλυφα, και αετωματική απόληξη. Η σύνθεση είναι ολόγλυφη και χωρίζεται σε τρείς ζώνες.

A: Τά 19 δόντια τής χτένας έχουν αποδοθεϊ με αυστηρότητα και τονίζουν τόν κάθετο άξονα του έργου. B: Η στενόμακρη λουρίδα με τά πέντε λιοντάρια αποτελεί τή βάση πάνω στην όποια στηρίζεται ή πολεμική σκηνή και τή χωρίζει, διακριτικά αλλά ξεκάθαρα, από τό κυρίως χτένι.

Γ: Ἡ τρίτη ζώνη ἀναπτύσσεται μέσα σὲ ἓναν ἐλεύθερο τριγωνικό, ἀετωματικό χωῖρο. Ὁ ἔφιππος πολεμιστὴς καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου του κλείνουν τὴν κορυφὴ τοῦ τριγώνου καὶ χαράσσουν τὶς δύο πλευρὲς του.

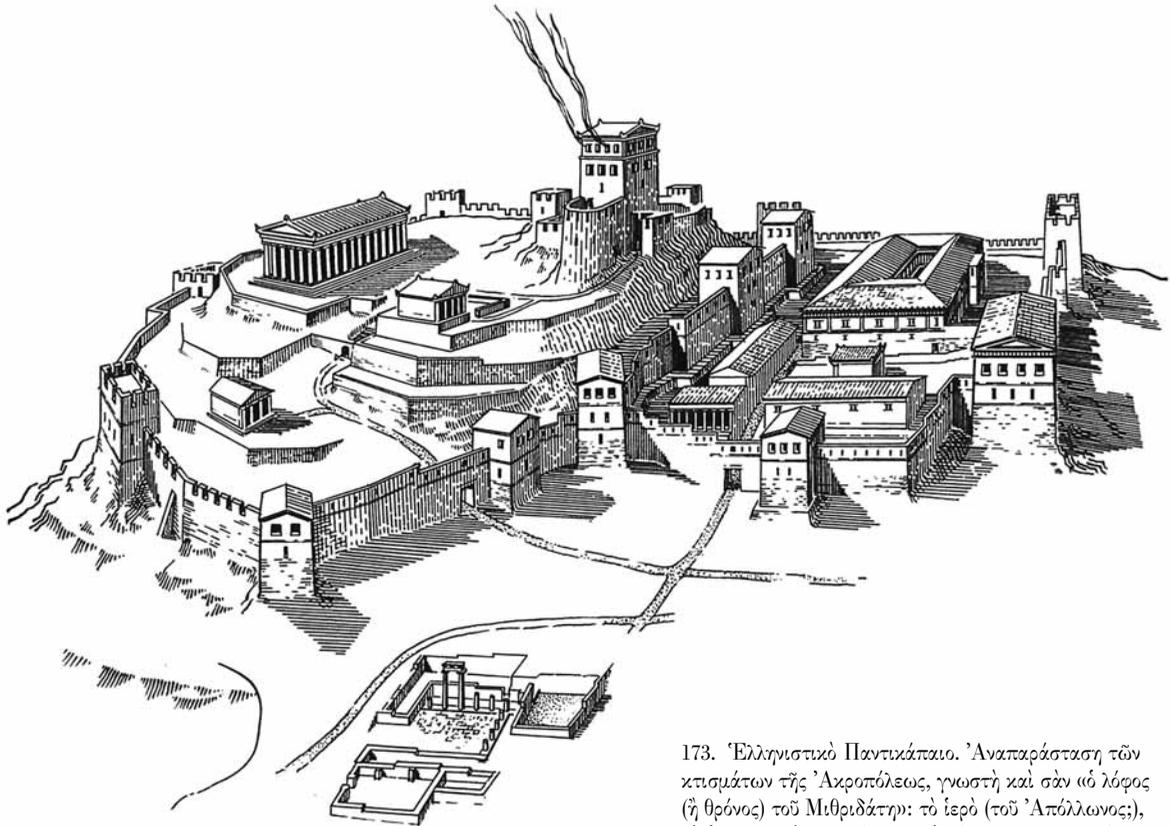
Οἱ δύο πεζοὶ Σκύθες, ποὺ ἐπιτίθενται ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κατὰ μέτωπο καὶ σὲ ἀπόλυτη ἀντιστοιχία μεταξύ τους, κλείνουν μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ πίσω πόδι τους τὶς δύο πλευρὲς τοῦ τριγώνου. Ὁ πολεμιστὴς, στὰ ἀριστερά, στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του πόδι, ὁ πολεμιστὴς, δεξιά, στὸ δεξί, καὶ οἱ δύο σπεύδουν πρὸς τὸ κέντρο ὅπου κορυφώνεται ἡ γεμάτη κίνηση δραματικὴ σκηνή. Τὸ λαβωμένο ἄλογο ἐνώνει τοὺς δύο ἀντίπαλους. Τὸ κεφάλι του βρίσκεται στὸν κεντρικὸ κάθετο ἄξονα ὀλόκληρης τῆς σύνθεσης, τὸ σῶμα του ἐνισχύει τὴν ὀριζόντια γραμμὴ τῆς ἐνδιάμεσης ζώνης μὲ τὰ λιοντάρια καὶ τὰ δύο μπροστινὰ του πόδια, κοντὰ στὸ σῶμα του, τονίζουν τὰ δύο μπροστινὰ πόδια τοῦ ἐπιτιθέμενου ἀλόγου, ποὺ βρίσκονται στὸν ἄερα.

Τὸ κράνος καὶ ὁ θώρακας τοῦ ἔφιππου Σκύθη ἀνήκουν στὸν ἐλληνικὸ ὅπλισμό. Τὸ κράνος τοῦ πεζοῦ, οἱ φαρέτρες, οἱ ἐπιγονατίδες, οἱ ἀσπίδες καὶ τὰ παντελόνια ποὺ φοροῦν οἱ τρεῖς ἀνήκουν στὸν ὅπλισμό καὶ στὸν τρόπο ἐνδυσης τῶν Σκυθῶν. Ἡ πιστὴ καὶ λεπτομερὴς ἀπόδοση τῆς σκυθικῆς ἐνδυμασίας, τοῦ ὅπλισμοῦ, καθὼς καὶ τῶν φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν τους, φανερῶνει τὶς στενὲς σχέσεις ποὺ εἶχαν ἀναπτύχθῃ ἀνάμεσα στοὺς Σκύθες καὶ τοὺς Ἕλληνες τοῦ εὐξείνουπονιακοῦ Βορρᾶ.

Τὰ «βοσπορινὰ» ἔργα τέχνης ἦταν περιζήτητα καὶ μεταξύ τῶν μελῶν τῆς σκυθικῆς ἀριστοκρατίας ἀλλὰ καὶ τῆς θρακικῆς. Ἐκατοντάδες ἐλληνικοὶ θησαυροὶ ἔχουν ἀποκαλυφθῆι στοὺς πολυτελεῖς τάφους τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Θρακῶν. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα ἀπεικονίζουν σκυθικὰ ἢ θρακικὰ θέματα, ὅπως τὸ χρυσὸ χτένι μὲ τὴ σκυθικὴ πολεμικὴ ἢ μυθολογικὴ σκηνή· ἀλλὰ ἀπεικονίζουν ἐλληνικὰ θέματα καὶ ιδιαίτερα τοὺς μύθους καὶ τοὺς ἥρωες ποὺ ἀγαποῦσαν οἱ Βάρβαροι.

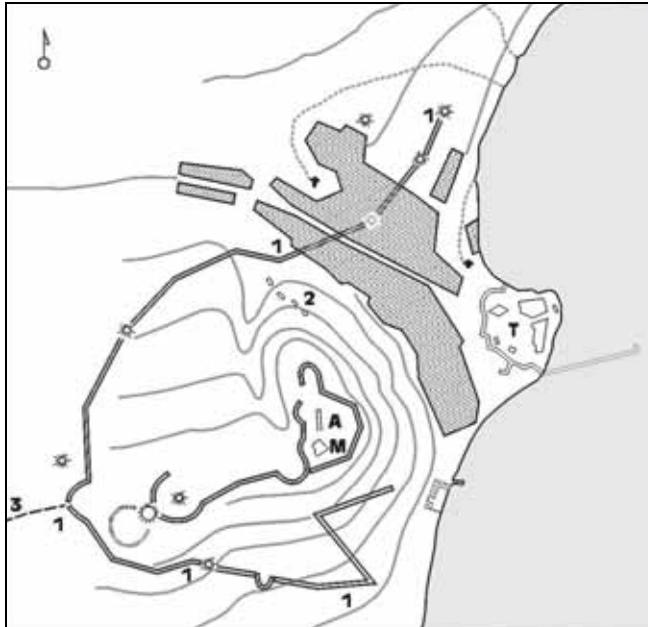
172. Τὸ πέταγμα τοῦ ἐρωδιοῦ. Τὸ χρυσὸ δαχτυλίδι μὲ τὸν ἐνεπίγραφο σφραγιδόλιθο («Δεξιάμενος ἐποίη Χίος»), ἓνα ἀπὸ τὰ κομψότερα ἔργα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βρέθηκε σὲ σκυθικὸ τάφο στὴν περιοχὴ τοῦ Κέρτες (δὲς καὶ σ. 4 γιὰ εἰκόνα ἐξωφύλλου).

173. Ἑλληνιστικὸ Παντικάπαιον. Ἀναπαράσταση τῶν κτισμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, γνωστῆ καὶ σὰν αὐτὸς ὀψίον (ἢ θρόνος) τοῦ Μιθριδάτη· τὸ ἱερὸν (τοῦ Ἀπόλλωνος), τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα, οἱ πύργοι-παρατηρητήρια καὶ τὰ θεμέλια πολυτελοῦς οἰκίας τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Οἱ ἐντυπωσιακὰς ὀχυρώσεις προστάτευαν τοὺς βασιλεῖς καὶ ἔκαναν ἀκόμα σαφέστερον τὸν διαχωρισμὸν ἀνάμεσα στοὺς ἀνώτατους ἄρχοντας καὶ τοὺς Παντικαπεῖς ἢ τοὺς ὑπόλοιπους Βοσπορινοὺς πολίτες.

Τὸ σχέδιον εἶναι τοῦ ἀρχαιολόγου Vladimir Tolstikov.

Παντικάπαιον. Σχηματικὸ σχεδιάγραμμα τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν (1) ἀρχαίας πόλεως στῆ βαθμιδωτῇ λοφοπλαγιά, μὲ θέα τὸ λιμάνι καὶ τὰ κιμμέρια Στενά.

Ἡ πόλις διέθετε καὶ νεώριον (ναυπηγεῖο) γιὰ 30 πλοῖα.

A = Ἡ Ἀκρόπολις (αὐτὸς ὀψίον τοῦ Μιθριδάτη), δὲς εἰκ. 173

M = «Τὸ πρῶτον κἀθισμα» (οἱ Οὐκρανοὶ τὸ λέγουσιν Pervoe Kreslo), ὅπου ἀνασκάφηκε τμήμα ἀνακτόρου, δὲς εἰκ. 173

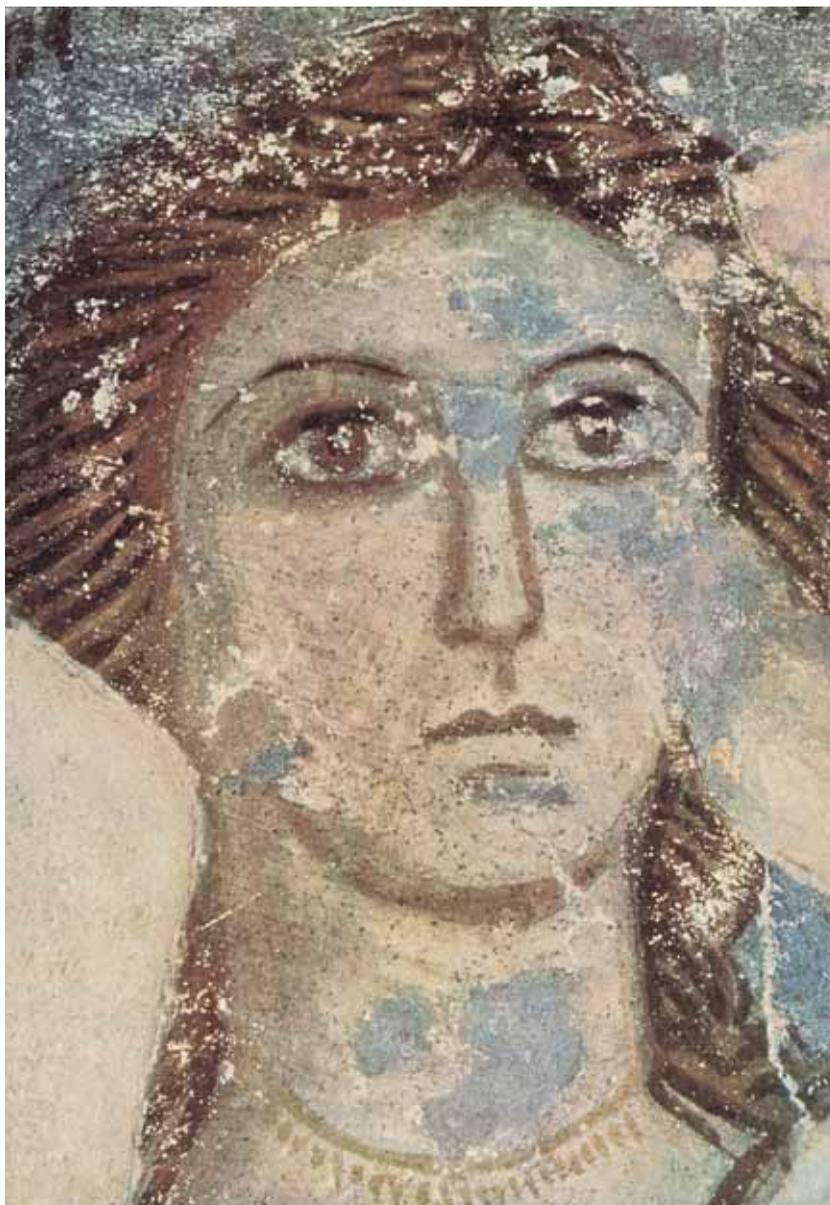
2 = Ὑπόγειες σπηλιὰς (καὶ χῶροι λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος; ἢ Νυμφαῖοι)

3 = Ἰχθυ ἀρχαίου δρόμου

T = Ἡ θέση τοῦ ὀθωμανικοῦ ὀχυροῦ ποὺ ἔλεγχε τὴν εἴσοδον

στὴν Ἀζοφικὴ (τὸ ὄπιο καταλάβαν οἱ Ρῶσοι τὸ 1769).

Ὅτι σώθηκε ἀπὸ τὰ ὄρατὰ κατάλοιπα τῆς μητροπόλεως τῶν μισησιακῶν πόλεων τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, πρωτεύουσας τοῦ Βοσπόρου καὶ ἔδρας τῶν Βοσπορινῶν Βασιλέων, καταστράφηκε τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ. γιὰ νὰ χτιστεῖ τὸ σύγχρονον Κέρτς. (χάρτης 31)

174. Ἡ θεά τῆς γεωργίας Δήμητρα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς ζωγραφικῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Τοιχογραφία σὲ τάφο τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, 1ος π.Χ. αἰ., στὴν περιοχὴ τοῦ Κιμμέριου Βόσπορου (Κέρκυρα).

Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος (στενά τοῦ Κέρτς) καί ἡ λίμνη Μαιώτις (θάλασσα τοῦ Ἀζόφ). Τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τῶν Στενῶν καί τοῦ Ἀζόφ ἀνήκουν στήν ἐπικράτεια τῆς Οὐκρανίας ἕως καί τήν παραθαλάσσια Μαριούπολη (Mariupol'), ὅπου εἶναι τὰ σύνορα Οὐκρανίας – Ρωσικῆς Ὁμοσπονδίας: τὸ Κυβερνεῖο τοῦ Ροστόβ (Rostov Oblast), μέ τίς παλαιότατες καί πολυάνθρωπες ἑλληνικές κοινότητες τῆς περιοχῆς Taganrog, καί ἡ Περιφέρεια Κρασνοντάρ (Krasnodar'skiy Krai), γνωστή καί ὡς περιοχή τοῦ Κουμπάν, ὅπου εἶναι σήμερα ἐγκαταστημένοι 36.000 Ἕλληνες ποντιακῆς καταγωγῆς (χάρτης 32).

Ἡ χερσόνησος τοῦ Ταμάν, στή δεξιὰ τῶν Στενῶν. Ἡ ἀνατολική ἢ ἀσιατική πλευρά τοῦ Βοσπόρου σχηματίζεται ἀπό τήν ἐλώδη ἀπόληξη τῆς στέπας τοῦ Κουμπάν, τὸ δέλτα τοῦ ποταμοῦ, καί τὸ ἔντονο ἀνάγλυφο τῆς προπεταμένης χερσονήσου τοῦ Ταμάν, ποῦ δημιουργεῖ βαθεῖς κόλπους καί ἀκρωτήρια καί χωρίζει τὰ θαλασσινὰ παράλια ἀπό τίς λιμνοθάλασσες καί τὰ ἔλη. Στεριανές ἄκρες καί μικρὰ νησιά σχηματίζουν τὸ πολυδαίδαλο βοσπορινὸ Ἀρχιπέλαγος μέ τίς δεκάδες ἀρχαῖες ἑλληνικές ἐγκαταστάσεις, ποῦ μετέτρεψαν τήν περιοχή σέ ἰωνική («πολυνησία») στή διάρκεια τῆς Ἀρχαίης ἐποχῆς. Τὰ πρῶτα ἐμπορεῖα στήν εὐρύτερη περιοχή χρονολογούνται στή τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν οἰκιστῶν τοῦ Ταμάν κατέπλευσε ἐδῶ μεταξὺ 590 καί 490, καί ὁ ἐποικισμός πραγματοποιήθηκε σέ τρεῖς φάσεις, οἱ ὁποῖες σχετίζονται μέ τὰ ἑλληνικά καί διεθνή πολιτικά γεγονότα στό Αἰγαῖο καί τὰ αἰγαιακὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (λυδική καί περσική κατοχή).

Οἱ ἀρχαιότερες πόλεις-κράτη στόν Ἀπατούριο κόλπο (Ταμάν) ἦταν ἡ ἰωνική ἢ αἰολική **Ἐρμώνασσα** (1) καί οἱ ἰωνικοὶ **Κῆποι** (3).

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 540, κατέπλευσαν οἱ μέτοικοι ἀπὸ τήν ἰωνική Τέω, ποῦ ἐγκατέλειψαν τὴ Μικρασία ὅταν οἱ Πέρσες κατέλαβαν τήν πόλη τους, τὸ 546/5. Ἡ πρώτη ομάδα τῶν Τῆρων εἶχε κατευθυνθεῖ πρὸς τήν αἰγαιακή Θράκη καί ἔχτισε τὰ Ἀβδηρα κοντὰ στίς ἐκβολές τοῦ Νέστου. Ἡ ἐπόμενη πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο, διέσχισε ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τὸν Εὐξείνιο καί βρέθηκε ἀπὸ τὸν θρακικὸ Βόσπορο στόν Κιμμέριο (ἐκεῖ ὅπου ὁ Ὅμηρος τοποθέτησε τὸ τέλος τοῦ γνωστοῦ κόσμου). Ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς ἦταν ὁ Φαναγόρας. Ἡ πόλις του ὀνομάστηκε **Φαναγόρεια** (2). «Ἔστι δὲ ἐν τῇ Φαναγορείᾳ Ἀφροδίτης ἱερὸν ἐπίσημον τῆς Ἀπατούρου».

175. Ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, ἀττικὸ ἔργο (τέλη 5ου π.Χ. αἰ.). Βρέθηκε στή νεκρόπολη τῆς Φαναγορείας. Ἐρμιτάζ, Ἁγία Πετρούπολη. Ἰερὰ τῆς Ἀφροδίτης Ἀπατούρου καί Οὐρανίας ὑπῆρχαν παντοῦ στόν ἀσιατικὸ Κιμμέριο. Ὁ Στράβων (*Γεωγραφικά* ΙΑ, Π 10) ἀναφέρει τὸ «ἐπίσημο ἱερὸ τῆς Ἀπατούρου» στή Φαναγόρεια καί ἐξηγεῖ πῶς ἡ θεὰ ἐξάπατησε τοὺς Γίγαντες καί παρέδωσε ἑναν-ἑναν τοὺς ἐπίδοξους αὐτοὺς ἐραστές (ἢ βιαστές) στόν Ἡρακλεῖ, ὁ ὁποῖος τοὺς δολοφόνησε· σέ αὐτὴ τὴν ἀπάτη ὀφείλει τὸ ἐπίθετό της.

Τὰ ἐρεῖπια ἐνὸς μεγάλου ἐξογκίου Ἱεροῦ, ὅπου ὁ ἑλληνιστικὸς ναὸς τῆς Ἀφροδίτης Οὐρανίας εἶχε τὴ μορφή τῆς θόλου, ἀποκαλύφθηκαν κοντὰ στὸ σύγχρονο ψαροχώρι τοῦ ἀλιευτικοῦ συνεταιρισμοῦ Za Rodinou.

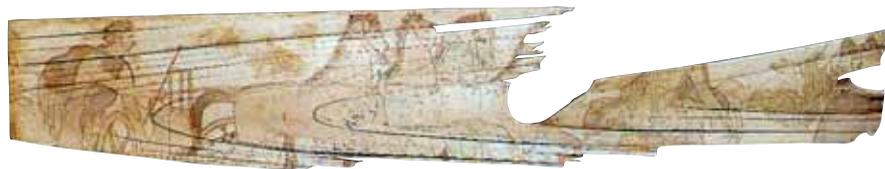
Πριν εγκαταλείψουμε τις ασιατικές ακτές, πρέπει να αναφερθούμε στη στρατηγικά τοποθετημένη **Γοργιππία**, ιωνική πόλη που ιδρύθηκε στα παράλια του Εύξεινου, νοτιοανατολικά των Στενών, μεταξύ 530 και 490 π.Χ., κοντά σε μια πολύ αρχαιότερη ελληνική εγκατάσταση. Το ότι το αρχικό της όνομα ήταν Σινδική, γιατί στα μέρη εκείνα ζούσαν τα σκυθογενή έθνη των Σινδών, είναι μια πληροφορία που μπορεί να αφορά μόνο τους αρχαιολόγους· όμως αυτή η περιοχή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, γιατί είναι ένας ενδιάμεσος και ταυτόχρονα παραμεθόριος τόπος: ανάμεσα στον Βόρειο Καυκάσο και το Άζοφ, τη Μαύρη Θάλασσα και τη στέπα του Κομπάν που καταλήγει στην Κασπία.

Ἡ Σινδική-Γοργιππία λοιπόν (το σύγχρονο ρωσικό θέρετρο Anapa) ήταν χτισμένη στη θαλασσινή απόληξη μιᾶς τεράστιας ενδοχώρας, ἡ οποία ἔχει για μοναδική διέξοδο τὰ δύο-τρία φυσικά λιμάνια αὐτῆς τῆς ἀκτῆς. Τὰ πιὸ πολυσύχναστα, στὰ νεότερα χρόνια, ἦταν ἡ Ἀνάπα καὶ τὸ Νοβοροσίσκ (τὸ ὁποῖο ἐξελέχθηκε σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα βιομηχανικά καὶ λιμενικά κέντρα τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσης μετὰ τὸ 1930). Τὸ Νοβοροσίσκ (ὁ Καλὸς Λιμὴν τῶν ἀρχαίων) βρίσκεται στὴ σιὰ τοῦ Μεγάλου Καυκάσου, πὺλ ὀρθώνει τὶς πρῶτες κορφές του (2.867 μ.) πάνω ἀπὸ τὸ παραθαλάσσιο Tuapse. Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀκτὴ (πὺλ ὑπάγεται στὴ σημερινὴ Περιφέρεια Κρασνοντάρ καὶ βρισκόταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς ἀρχαίας Γοργιππίας) ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἐσωτερικὸ μὲσω τῆς στέπας τοῦ Κομπάν. Στὰ νότια τῆς στέπας, ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Μεγάλου Καυκάσου πὺλ ἐκτείνεται μετὰξὺ Εὐξείνου καὶ Κασπίας ἀποκλείει ὅλες τὶς χερσαῖες ἐπικοινωνίες μὲ τὴ «Δύση».

Μὲ δεκάδες ἐγκαταστάσεις, ἀγκυροβόλια, ψαροχώρια, κτήματα καὶ ἀγροικίες, οἰνοπαραγωγικά κέντρα καὶ κωμοπόλεις, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξοχικά ἱερά καὶ νεκροπόλεις, ἡ εὐξείνοποντιακὴ Γοργίππια καὶ οἱ βοσπορινὲς πόλεις τῆς αἰατικῆς πλευρᾶς ἄπλωσαν τὴν κυριαρχία τους σὲ αὐτὸ τὸ ἀσυνήθιστο σταυροδρόμι, τὸ ὁποῖο δίχως τὴ ναυτιλιακὴ δραστηριότητα τῶν παραλίων εἶναι ἓνα ἀπόλυτο ἀδιέξοδο. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς καὶ νὰ ἐξηγήσει τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὴν περιοχὴ, τὶς συνεχεῖς προσπάθειες τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διατηρήσει μιὰ βᾶση στὸν αἰατικὸ Βόσπορο, νὰ καλλιεργήσει διπλωματικὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νεότερους λαοὺς τῆς λεκάνης τοῦ Κομπάν καὶ τοῦ Βόρειου Καυκάσου καὶ νὰ δημιουργήσει πνευματικούς δεσμοὺς (θηρησκευτικούς) μὲ αὐτὸ τὸ πολυεθνικὸ μωσαϊκὸ, πὺλ ζοῦσε στριμωγμένο στὸ γεωγραφικὸ ἀδιέξοδο τῆς ἀπέραντης εὐξείνοκασπιανῆς στέπας.

176. Ἀρματοδρομία (μὲ ἀρματηλάτες τοὺς Διόσκουρους). Ἐλεφαντοστὸ ἀπὸ σκυθικὸ τύμβο κοντὰ στὸ Παντικάπαιο-Κέρτς, τέλη 4ου π.Χ. αἰ. (Οὐκρανία).

Ἐρμιτάζ, Ἀγία Πετρούπολη.

Στὴ διάρκεια τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἡ αἰατικὴ Γοργίππια καὶ ὅλες οἱ πόλεις-κράτη τοῦ Ἀρχιπελάγους τῆς ἀν. πλευρᾶς τῶν Στενῶν ἀναγκάστηκαν νὰ ὑποταγοῦν στὸ **Παντικάπαιο τῆς εὐρωπαϊκῆς πλευρᾶς καὶ**, διατηρώντας ὀρισμένους πολιτειακοὺς θεσμοὺς, ἀποτέλεσαν ζωτικὸ τμήμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Βοσπόρου. Τὸ Παντικάπαιο εἶχε ἤδη ἐπεκταθεῖ πέρα ἀπὸ τὰ βόρεια καὶ νότια ὄρια τῆς ἐπικράτειάς του καὶ ἔλεγε δλόκληρη τὴ δ. ἀκτὴ τῶν Στενῶν. Εἶχε προσαρτήσει τὴν ὄμορη πόλη-κράτος **Νυμφαῖον** (9 στὸν χάρτη) καὶ ἄλλες μικρότερες πόλεις καὶ εἶχε στείλει Παντικαπεῖς νὰ φτιάξουν κώμες καὶ οἰκισμοὺς στὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τῆς Μαιώτιδας καὶ τοῦ Εὐξείνου. Στὸ παντικαπινὸ Βασίλειο ὑπάγονταν τὸ **Μυρμήχιον** (7), τὸ **Παρθένιον** (6), ἡ **Πορθμία** (5), ἡ **Τυριτάκη** (8), ἡ **Ἄκρα** (10), αἱ **Κῦται** (11), τὸ **Κιμμερικὸν** (12), τὸ **Σαυρομάτειον** (13). Γύρω στὰ 380 ὑποτάχθηκε καὶ ἡ κριμαϊκὴ **Θεοδοσία**. Μὲ τὴν κάμψη τῆς ἀντίστασης τῶν πόλεων τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς, ὁ βασιλιάς Λεύκων (389-349) εἶχε πλέον κατορθώσει νὰ συνενώσει τὸν ἰωνικὸ κόσμο τοῦ βορειοανατολικοῦ Εὐξείνου καὶ νὰ τὸν θέσει ὑπὸ τὸ σκῆπτρο του. Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα παντικαπινῆς ἐπιβολῆς εἶναι ἡ μετονομασία τῆς Σινδικῆς σὲ Γοργιππία. Ὁ Γόργιππος, ἀδελφὸς τοῦ βασιλιᾶ Λεύκωνος, ἦταν κυβερνήτης τῆς αἰατικῆς πλευρᾶς τοῦ κράτους καὶ εἶχε ἤδη μεταφέρει Παντικαπεῖς ἐποίκους καὶ κληρούχους, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησε στὶς νέες κτήσεις.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ Φίλιππος Β' μετονόμαζε τὶς Κρηνίδες σὲ Φιλίππους καὶ ἐγκαθιστοῦσε Μακεδόνες ἐποίκους στὶς θρακικὲς κτήσεις του. Ἴσως τότε ἡ μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα, κάπου γύρω στὸ 300 π.Χ., ἀπέπλεαν ἀπὸ τὸ Βασίλειο τοῦ Βοσπόρου οἱ πρῶτες ἀποστολὲς ἐποίκων ἀποφασισμένων νὰ φτιάξουν μιὰ νέα πόλη στὸ βάθος τῆς Μαιώτιδος.

Ἡ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ (Μαιώτις λίμνη) χωρίζει τὴν οὐκρανορωσικὴν στέππα τῆς Μαύρης Θάλασσας σὲ δύο μέρη: τὸ βόρειο (δηλαδὴ τὸ εὐρωπαϊκόν, ἀπὸ τὸν Δούναβη ὡς τὴ δ. ἀκτὴ τοῦ Ἀζόφ) καὶ τὸ ἀνατολικόν (τὸ ἀσιατικόν, ἀπὸ τὴν ἀν. ἀκτὴ τοῦ Ἀζόφ ὡς τὴς ὄχθες τῆς Κασπίας καὶ τοὺς β. πρόποδες τοῦ Μεγάλου Καυκάσου). Τὸ γεωφυσικὸ ὄριο ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη τῆς μαυροθαλασσίτικης στέππας εἶναι ὁ μεγάλος ρωσικὸς ποταμὸς Δόν.

Τὸ μεγαλύτερο μῆκος τῆς Ἀζοφικῆς, στενῆς τοῦ Κέρτς – ἐκβολῆς τοῦ Δόν, εἶναι 195 ν. μίλια. Τὸ μεγαλύτερο πλάτος τῆς, ἀνατολῆ-δύση, εἶναι 95 ν. μίλια. Τὸ βάθος τῆς φτάνει τὶς 7 μὲ 8 ὄργιες (12,80 μ. μὲ 14,60 μ.). «Ὁ πυθμὴν συνίσταται ἀπὸ κολλώδη ἱλὸν μετὰ ὀστράκων, ἐπὶ δὲ τῶν μπάγκων καὶ πλησίον τῶν σύρτεων ἀπὸ ἄμμων μετὰ ὀστράκων.» Ἡ μεγαλύτερη ἀλυκὴ τῆς εἶναι ἡ Σαπρὰ λίμνη (Σαπιοθάλασσα) στὴ ν.δ. πλευρὰ τῆς· χωρίζει τὴν Κριμαίαν ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴν καὶ τὴν Κριμαίαν ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς Οὐκρανίας. Ἡ Γλώσσα τοῦ Ἀραμπάτ, μιὰ ἀμμούδα μῆκους 50 μιλίων, κλείνει τὴν εἴσοδον τῆς Σαπρᾶς λίμνης (οὐκρ. Sivash).

Στὸ βορειότερο ἄκρο τῆς Μαιώτιδος ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Τάναϊς (Δόν). «Ὅριον δὲ ὑπόκειται τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας», γράφει ὁ Στράβων στὸ βιβλίον ΙΑ τῶν *Γεωγραφικῶν*. «Τὸ δ' ὑπὲρ τῶν ἐκβολῶν, ὀλίγον τὸ γινώριμον ἔστι, διὰ τὰ ψύχη καὶ τὰς ἀπορίας τῆς χώρας, ἃς οἱ μὲν αὐτόχθονες δύνανται φέρειν, σαρξὶ καὶ γάλακτι τρεφόμενοι νομαδικῶς· οἱ δὲ ἄλλοθενεῖς οὐχ ὑπομένουσιν.» Ὅμως παρὰ τὰ ψύχη, τοὺς πάγους, τὶς τρομερῆς παλίρροιες, πού τραβοῦν τὰ νερὰ μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴς λασπώδεις ἀκτέες, τὶς ὀμίχλες καὶ τὶς θύελλες, τὰ φοβερὰ ρεύματα, τὴν ἀποπνικτικὴν καλοκαιρινὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν κουνουπιῶν, πού ζοῦν στοὺς βάλτους τοῦ Δέλτα, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας ἔχτισαν ἐδῶ τὴν πιὸ ἀπομακρυσμένην ἀποικίαν τοῦ Εὐξείνου.

Ἡ Τάναϊς ἰδρύθηκε γύρω στὸ 300 π.Χ. στὴ δεξιὰ (βόρεια) πλευρὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δόν (35 γλμ. ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σύγχρονον Ροστόβ ἐπὶ τοῦ Δόν) καὶ ἦταν τὸ πιὸ προωθημένον ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ Εὐξείνου. Φαίνεται ὅμως ὅτι προὔπηρχε κάποιος μικρὸς ἐμπορικὸς σταθμὸς, γιὰτὶ βρέθηκε ἓνα ἀγγεῖο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. στὸ Κριβορόσιε, 400 γλμ. μακριὰ ἀπὸ τὴς ἐκβολῆς τοῦ Δόν, καὶ οἱ ὑποβρύχιες ἀρχαιολογικῆς ἔρευνες στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀζοφικῆς ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια κεραμικὴ τῆς Ἰδίας ἐποχῆς (τέλη 7ου αἰ.).

177. «Τῇ δ' Εὐρώπη συνεχῆς ἔστιν ἡ Ἀσία κατὰ τὸν Τάναϊν συνάπτουσα αὐτῇ...» Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἀρχίζει ὁ Στράβων τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ βιβλία στὰ ὁποῖα περιγράφει τὴν Ἀσίαν (*Γεωγραφικά* ΙΑ). Γιὰ τὴν ὁμώνυμη πόλιν στὴς ἐκβολῆς τοῦ ἀκτίσματος τῶν τῶν Βόσπορον ἐχόντων Ἕλληνων», δίνει πολλὰ στοιχεῖα ὅπως καὶ γιὰ τὴν Μαιώτιδα (Ἀζόφ), δὲς σ. 228. Γιὰ τὸν ποταμὸν πέρα ἀπὸ τὴς ἐκβολῆς δὲν γνωρίζει τίποτα, οἱ δὲ πηγές του εἶναι ἀδελφές». Ὁ Δόν περᾶζει νότια τῆς Μόσχας, ἔχει μῆκος 1.870 γλμ. καὶ ἡ λεκάνη ἀπορροῆς του εἶναι 422.000 τ. γλμ. Δέλτα Δόν (Κυβερνεῖο Ροστόβ), Μάρτιος 1989. Δὲς γεωφυσικὸν χάρτη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς σ. 302.

Μοναρχική και περιτριγυρισμένη από διάφορα αρχαία ασιατικά έθνη, ή αυτόνομη και αυτοδιοικούμενη Τανάις υπήρξε επί πεντακάσια χρόνια το σημείο επαφής Έλλήνων και Βαρβάρων. Τα σημάδια τής συνύπαρξης και οι αλληλοεπιδράσεις έχουν αποτυπωθεί παντού. 'Ακόμα και στο κλειστό άστυ όπου οι Έλληνες ζούσαν στον κεντρικό τομέα, κατοικούσαν και Ταναίτες, που κατάγονταν από μαιωτικά ή σαρματικά γένη. Αυτοί ζούσαν στον δυτικό τομέα. Στην ελληνιστική πόλη, ένας όχρωματικός περίβολος χώριζε τους δύο τομείς, αλλά στο τέλος τής Έλληνιστικής εποχής τὰ έσωτερικά τείχη έπεσαν. Ταναίτες ελληνικής και ασιατικής καταγωγής ήταν πια ένα κράμα' είχε συμβάλει άλλωστε και ό κοινός κίνδυνος.

Το κλίμα άποσταθεροποίησης που δημιουργήθηκε στον Βορρά τον 3ο π.Χ. αι., όταν έμφανίστηκαν στη στέπα οι μαζικά μετακινούμενοι προς τή «Δύση» ασιατικοί λαοί (κυρίως νομάδες Σαρμάτες αλλά και ανατολικοί Σκύθες, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τὰ εδάφη τους πέρα από τον Βόλγα, σπρωγμένοι από τή σαρματική μετανάστευση), είχε άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνία του βοσπορινού Βασιλείου.

Η κρίση επιδεινώθηκε τον 2ο π.Χ. αι., καθώς οι Σκύθες και οι Σαρμάτες ισχυροποιούσαν τή θέση τους στον Δνειπέρο και τήν Κριμαία και αποκτούσαν πολιτική όντότητα. Τόν ίδιο εκείνο καιρό, πέρα από τον Έλλησποντο, οι Ρωμαίοι κατέλαβαν τήν κουρασμένη Μακεδονία και τήν εξαντλημένη Ελλάδα, σάρωσαν δεκάδες πόλεις στην Ήπειρο, κατέστρεψαν όλοσχερώς τήν Κόρινθο και άνακατέυτηκαν ενεργά στις πολιτικές ύποθέσεις των πρόωρα γηρασμένων Βασιλείων τής ελληνιστικής Ανατολής.

Η όψη του αρχαίου κόσμου και οι έσωτερικές δομές τής οργάνωσής του άλλαζαν γοργά. Η σκυθική απειλή, που βάραινε τις εύξεινοποντιακές πόλεις και επηρέαζε όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, ό εκβαρβαρισμός τής υπαίθρου και ή προϊούσα κάμψη τής οικονομίας, ή αυξανόμενη κοινωνική δυσφορία και ό άπόηχος τής ρωμαϊκής επέκτασης στη δυτική Μικρασία, αλλά και ή στέπα που έμοιαζε να γεννάει Βαρβάρους, και ό Μιθριδάτης Εύπάτωρ που δέν μπορούσε να άρκεστεί στα πατρογονικά εδάφη του Πόντου, όδήγησαν τις εξελίξεις προς τό ρωμαϊκό πεπρωμένο τους —τουλάχιστον στο επίπεδο τής πολιτικής κυριαρχίας.

Η Ρώμη επιβλήθηκε ύστερα από όκτώ δεκαετίες άναρχίας, πολεμικών συγκρούσεων, παρασκηριακής διπλωματίας, δολοπλοκιών και λαϊκών έξεγέρσεων (όπως ή επανάσταση των Ταναϊτών εναντίον του βασιλιά του Πόντου Πολέμωνος, που είχε κατακτήσει τήν άπομακρυσμένη πόλη τό 14 π.Χ.). Τό 14 μ.Χ., ό αυτοκράτορας Τιβέριος έδέησε να άπονείμει τον τίτλο του Βασιλέως του Βοσπόρου στον Άσανδρο, οι πρόγονοι του όποίου είχαν διοικήσει κατά διαστήματα τό κράτος στη διάρκεια τής άναρχίας (63 π.Χ.-14 μ.Χ.). Η Ρώμη άναγνώρισε και τους Ταναίτες ήγεμόνες, που κυβερνούσαν τον τόπο τους ως (άντι)βασιλείς).

Η έπιστροφή στην, υπό ρωμαϊκό έλεγχο πλέον, όμαλότητα και ή άνόρθωση των παρηκμασμένων ή κατεστραμμένων πόλεων στη διάρκεια τής Αυτοκρατορικής εποχής, δέν ήταν άρκετή για να σώσει από τό χάος του 3ου αι. τον Βορρά.

Η στέπα γεννούσε άσταμάτητα Βαρβάρους. Μετά τό 230, Έρουλοι, Βοράνοι και Γότθοι, Σαρμάτες, Άλανοι και Γότθοι, Γότθοι κι άλλοι Γότθοι, περνούν τα ποτάμια και ρημάζουν τον ελληνικό κόσμο από τήν Τάναη (τό 240) μέχρι τήν ίερή Έλευσίνα (τό 256), στα δυτικά των Άθηνών.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, που δέν κατόρθωσε ποτέ να έδραιωθεί στην εύξεινοποντιακή στέπα και είχε τώρα περιέλθει σε κατάσταση πλήρους άποσύνθεσης, λόγω τής γενικευμένης έσωτερικής κρίσης, άφησε τον Βορρά στη μοίρα του. Τό 370, ενώ ή Κωνσταντινούπολη άγωνιζόταν να έλέγξει τή γοθτική λαίλαπα στα ευρωπαϊκά της εδάφη, οι Ούννοι διέσχισαν τον Βόλγα και ποδοπάτησαν με τὰ άλογά τους τὰ τελευταία απομεινάρια τής Αρχαιότητας.

Η δραματική μετάβαση από τὰ ύστερορωμαϊκά στα πρωτοβυζαντινά χρόνια, δηλαδή ό 3ος και 4ος αι., από τους Γότθους έως τους Ούννους και από τήν άποχώρηση των ρωμαϊκών στρατευμάτων μέχρι τήν άφιξη των εκκλησιαστικών και διοικητικών αξιωματούχων στις ελάχιστες πόλεις που κατόρθωσε να στηρίξει ή Κωνσταντινούπολη, ήταν περίοδος άπροσπέλαστη για τον έπιστημονικό κόσμο μέχρι πρόσφατα. Έπικρατούσε ή άποψη ότι οι ρημαγμένοι τόποι είχαν έρημώσει, οι πόλεις είχαν πλήρως καταρρεύσει και ή ζωή είχε άφανιστεί (όπως συνέβη στην Όλβία). Οι πρόσφατες όμως άρχαιολογικές έπισκοπήσεις στα ουκρανικά και ρωσικά παράλια και ό έντοπισμός άγροτικών οικισμών και άστικών

κέντρων που επέζησαν τουλάχιστον ως τον 5ο ή τον 6ο αι., δείχνουν ότι οι πρωτοβυζαντινές πολιτείες που γνωρίζουμε (Χερσόνησος-Χερσών, Παντικάπαιο-Βόσπορος, Έρμώνασσα-Ματράγα) δεν ήταν ούτε μόνες ούτε μοναδικές. Γύρω τους φαίνεται ότι υπήρχε άραιοκατοικημένη αλλά αρκετά οργανωμένη ύπαιθρος και ένα δίκτυο κωμοπόλεων και συρρικνωμένων πόλεων, το οποίο εκτεινόταν από το νοτιοδυτικό άκρο της Κριμαίας ως τις εκβολές του Δόν και από τη χερσόνησο του Ταμάν ως τις παραθαλάσσιες πλαγιές του Μεγάλου Καυκάσου.

Ένα από τα έντυπωσιακότερα στοιχεία αυτού του κόσμου που εξακολουθούσε να αντιστέκεται είναι ότι οι Ταναίτες, εκείνο το έλληνοβαρβαρικό κράμα της Μαιώτιδος, διατήρησαν την αυτονομία τους απέναντι στη βυζαντινή διοίκηση, ώσπου να τους εξοντώσει ο βάλτος.

178. «ΤΡΥΦΩΝ ΑΝΔΡΟΜΕΝΟΥ ΑΝΕΘΗΚΑ». Τανάις, 2ος μ.Χ. αι. 'Ο Ταναίτης αντιβασιλέας του κρατιδίου της βόρειας Άζοφικής ήταν ύποτελής στους Ρωμαίους, αλλά ούτε η Ρώμη ούτε η Κωνσταντινούπολη αργότερα θέλησαν να καταλύσουν την αυτονομία των «μυγιάδων» άκρικών της Μαιώτιδος, που φρουρούσαν το πιο απομακρυσμένο σύνορο του «δυτικού» κόσμου.

Η τέχνη του αναγλύφου είναι έλληνική (με ανατολίτικα στοιχεία της εποχής). Η άπεικόνιση θυμίζει τον Ήρωα καβαλάρη, ή λατρεία του οποίου διαδόθηκε ιδιαίτερα τον 1ο-3ο αι. (κυρίως στη Θράκη). Τα ενδύματα του Τρύφωνος είναι βαρβαρικά (εκτός από τον χιτώνα που ανεμίζει). Ναί «ήμεθα ένα κρᾶμα ἐδῶ», που θά ἔλεγε ὁ Καβάφης. Αυτό το δυναμικό παραμεθόριο μείγμα των Διγενῶν.

Μουσείο Έρμιτάζ, Άγία Πετρούπολη.

179. Ἀρχαῖοι Κῆποι, ἰωνικὴ ἀποικία στὴν ἀνατολική (ἀσιατικὴ) πλευρὰ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου: κεφάλι κούρου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐρμιτάζ, Ἀγία Πετρούπολη.

«Τί γυρεύω ἐγὼ σ' αὐτοὺς τοὺς βάλτους ἀκρίτες ξαγρυπνοῦν στὰ σύνορα τοῦ κράτους»

Διονύσης Σαββόπουλος, «Μαύρη Θάλασσα»

Τί γύρευαν ἀλήθεια οἱ Ἕλληνες σὲ αὐτὴν τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, σὲ αὐτὴ τὴ γῆ ποὺ τὴν ὀνόμασαν («χώρα τῶν Κιμμερίων») καὶ ἔλεγαν ὅτι ἐδῶ τελειώνει ὁ γνωστός, ὁ ὑπαρκτός κόσμος, κι ἀρχίζει ὁ κόσμος τῶν σκιῶν ἢ Κάτω κόσμος;

Ναί. Τί γύρευαν οἱ Ἴωνες, αὐτοὶ οἱ τόσο πολιτισμένοι καὶ ἐκλεπτυσμένοι Ἕλληνες τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου; Τί γύρευαν οἱ Βυζαντινοί, οἱ καλλιεργημένοι ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι, ποὺ ἐγκατέλειπαν τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἔρθουν ἐδῶ στοὺς πάγους τῆς Ἀζοφικῆς νὰ («ἐκπολιτίσουν») τοὺς τοξότες; Γιατί, ἐπιτέλους, δὲν ἐγκατέλειψαν τὸν Δόν καὶ τὸν Βόσπορο, τὸ ἀρχαῖο Παντικάπαιο, καὶ τὴ στέπα τοῦ Κουμπάν, ποὺ φτάνει ὡς τὴν Κασπία;

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἀρχαιότητα οἱ λόγοι ποὺ ἔκαναν τοὺς ἀποίκους νὰ κρατήσουν αὐτὰ τὰ μέρη εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν τοὺς Βενετούς, χίλια πεντακόσια χρόνια ἀργότερα, νὰ φτιάξουν μιὰ ἐμπορικὴ κοινότητα στὴν Τάνα, τὴν ὁποία ὀνόμασαν Τάνα. Οἱ Βενετοί, ἀπὸ τὸ 1216 ποὺ διαβῆκαν τὸν θρακικὸ Βόσπορο, ἄρχισαν νὰ ἐξερευνοῦν τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ τίς τεράστιες δυνατότητες ποὺ προσέφερε. Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀζόφ ἦταν πλούσια σὲ ἀλάτι, ψάρια γιὰ πάστωμα, δημητριακὰ, βοσειδῆ, δέρματα καὶ γουναρικά. Ὅμως ἀκόμα καὶ τὸ δουλεμπόριο ἦταν ἰδιαίτερα ἐλκυστικὸ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἐπιχειρηματίες, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς πολυθεϊστὲς παλαιότερα. Τὸ κεχριμπάρι κατέβαινε ἀπὸ τὸν πλωτὸ δρόμο τοῦ Βόλγα – Δόν, μὲσω Μοσχοβίας, στὴν Τάνα. Κι ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ προμηθεύονταν τὴν κάνναβη, μὲ τὴν ὁποία κατασκευάζαν τὰ σχοινιά γιὰ τὰ πλοῖα τους*.

Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἦταν ἀριετὰ γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν ἐμπόρων τῆς Βενετίας ἀκριβῶς ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν καὶ ἐμπόρων.

Ὅμως, στὸν στρατηγικὸ αὐτὸ χῶρο ὅπου συναντιοῦνται δύο ἡπείροι κι ὅπου κατέληγαν οἱ ὁρδὲς τῶν Ἀσιατῶν, κατέληγαν καὶ τὰ καραβάνια μὲ τὸ κινεζικὸ μετᾶξι κι ὅλα τὰ ἄλλα πολυτίμητα προϊόντα τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Ἀπὸ τὴν Τάνα ξεκίνησαν, τὸ 1260, ὁ πατέρας καὶ ὁ θεῖος τοῦ Μάρκο Πόλο, γιὰ νὰ διασχίσουν τὴν Αὐτοκρατορία τῶν Μογγόλων καὶ νὰ πᾶνε στὸν Μέγα Χάν Κουμπλάι. Καὶ ὅσον καιρὸ ὑπῆρχε ἡ βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, οἱ Βενετοὶ συνέχισαν νὰ ἐκμεταλλεύονται τὴν πύλη τῆς Ἀζοφικῆς.

Ὅταν τὸ 1461 ἔπεσε ἡ Τραπεζούντα στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ Μαύρη Θάλασσα ἔκλεισε γιὰ ὅλους τοὺς ἐμπόρους τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης: ἡ κατὰκτηση τῶν βενετσιάνικων καὶ γενοβέζικων ἀποικιῶν ὀλοκληρώθηκε μὲσα σὲ λίγα χρόνια**.

* Στὸ Arsenal, τὸν περίφημο ναύσταθμο τῆς Βενετίας, ὅπου χτίζονταν τὰ κοπήλατα ἱστιοφόρα τῆς Γαληνοτάτης, ὑπῆρχε ἕνας εἰδικὸς χῶρος γιὰ τὸ πλέξιμο τῶν σχοινιῶν ποὺ ἔφεραν ἀπὸ τὸ Ἀζόφ. Ἡ μακρόστενη αὐτὴ αἶθουσα (μῆκος 316 μ.) ὀνομαζόταν La Corderia ἢ Tana.

** Γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Δυτικοευρωπαϊκῶν ἐμπόρων καὶ τὸ ὀθωμανικὸ μονοπώλιο τῆς ναυτιλίας στὴ Μαύρη Θάλασσα, δὲς Κεφάλαιο Ε'.

180. Ώξύρρυγγος στὰ δίχτυα ψαράδων τοῦ Βόλγα. Τὸ βυζαντινὸ βερζίτικον (8 εἶδη *Acipenser* ποὺ ὑπάρχουν στὰ ρωσικὰ ποτάμια καὶ στὴν Κασπία) ἐπιζεῖ μὲ δυσκολία στὰ 500 κανάλια τοῦ δέλτα τοῦ Βόλγα. Λόγω τῶν φραγμάτων, δὲν μπορεῖ νὰ μεταναστεύει ὅπως ἄλλοτε, ποὺ ἀνέβαινε τὰ 2.900 γλμ. πρὸς τὶς πηγές. Τὸ θηλυκὸ γεννάει γύρω στὰ 8 ἑκατομμύρια αὐγά τὴ φορά καὶ ζεῖ γύρω στὰ 100 χρόνια.

Ἡ τεράστια οἰκολογικὴ καταστροφὴ τῆς λεκάνης τοῦ Βόλγα (1.300.000 τετρ. γλμ.) ἔχει πραγματικὲς ἐπιπτώσεις καὶ στὸν ἰχθυόκοσμο: τὸ beluga καὶ τὸ sevruga ποὺ δίνουν τὸ ἐμπορικὸ χαβιάρι ἐκτρέφονται σὲ ἰχθυοκαλλιέργειες (ἡ γέννα ἐπιταχύνεται μὲ ὁρμονοθεραπεία).

181. Κυπρίνοι. Μέχρι τὴ σταλινικὴ περίοδο ζοῦσαν στὰ τρεχούμενα νερά τῶν ποταμῶν, κοντὰ στὶς ἐκβολές.

«Εἰς δὲ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Μαιώτιδος εἰσέρχονται πολλοὶ τινες ποταμοί, ὃ τε Τάναϊς ποταμὸς, ὃ ἀπὸ τὸ κάστρον Σάρκειλ [στὸν Βόλγα] ἐργόμενος καὶ τὸ Χαράκιουλ, ἐν ᾧ καὶ τὸ βερζίτικον ἀλιεῦεται», γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, τὸν 10ο αἰ. Τὸ βερζίτικον εἶναι ὁ ὀξύρρυγγος, ἐκλεκτὸ ψάρι τῆς Κασπίας (ἀρχαία Ὑρκανία) καὶ τῆς Ἀζοφικῆς. Δίνει θαυμασίαις ποιοτήτας χαβιάρι καὶ ἕναν σπανιότατο μεζὲ ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸν τραχανᾶ σκελετὸ (τὸν γόνδρο) καὶ τὰ πετερόγιά του. Τὸ ψάρι ἐξαγόταν καστὸ στὶς βυζαντινὲς ἀγορὰς καὶ ὑπῆρχε αὐτοκρατορικὸς ἔλεγχος στὴν ἀλιεῖα καὶ στὴ διακίνησή του. Οἱ ἐκβολές τοῦ Δὸν ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη 630 ν. μίλια.

Τὸ κανάλι ποὺ τελικὰ συνέδεσε τὸν Δὸν μὲ τὸν Βόλγα ἔχει μῆκος 101 γλμ. (κατασκευάστηκε ἐπὶ Στάλιν).

Ἐννιακόσια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πορφυρογέννητου, ὁ Πόντιος κοσμοπολίτης Στράβων (Ἀμάσεια 63; π.Χ. - 44 μ.Χ.) ἔγραφε γιὰ τὴν ψαρομάνη Ἀζοφικῆ:

«Εὐθύπλωοντας πρὸς τὰ βόρεια, ὁ Τάναϊς ἀπέχει 2.200 στάδια ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τῆς Μαιώτιδος. Πεζοπορώντας κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἡ ἀπόστασις δὲν εἶναι πολλὴ μεγαλύτερη. Παραπλέοντας τὴν [ἀσιατικὴ] ἀκτὴ ἀπὸ τὶς ἐκβολές πρὸς τὰ Στενά, συναντᾷς τὸν Μεγάλον Ρομβίτη ὅπου ψαρεύονται μεγάλες ποσότητες “εἰς ταριχεῖας ἰχθύων” (γιὰ πάστωμα). Οἱ Μεγαλορομβίτες ἀλιεῖς ἔχουν ὀρηγῆριον τὰ γύρω νησάκια. Νοτιώτερα βρίσκεται ὁ Μικρὸς Ρομβίτης, ὅπου ἡ ψαριά εἶναι λιγότερη. Οἱ Μικρορομβίτες εἶναι Μαιώτες. Ἀπὸ δῶ ἔως τὸν Ἀντικείτη [Κουμπάν] εἶναι 600 στάδια*. Στὴν ἀκτὴ ὑπάρχουν σκοπιές σὰν αὐτὲς ποὺ ὀνομάζομε “τῶν Κλαζομενίων”**. Οἱ Μαιώτες, ποὺ κατοικοῦν στὶς ἀκτές, μολοντὶ ἀσχοιοῦνται μὲ τὴ γεωργία δὲν ἔπαψαν νὰ εἶναι καὶ πολέμιστές, ὅπως ὅλοι οἱ νομάδες. Χωρίζονται σὲ πολλὰ γένη, τὰ μὲν πλησίον τοῦ Ταναϊδὸς ἀγριώτερα, τὰ δὲ συνάπτοντα τῷ Βοσπόρῳ χειροῖσθαι μᾶλλον.»

* Ὁ Ἀνατολικὸς Ὑπανίς (Κουμπάν) ἀναφέρεται ὡς Ἀντικείτης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*Περὶ Ζῴων*). Τὸ ὄνομα ὀφείλεται εἴτε στὶς δύο κοντινὲς ἐκβολές του εἴτε γιὰ τὴν κεῖται «ἀπέναντι», στὴν ἀν. πλευρὰ τῶν Στενῶν.

** Οἱ περισσότερες ψαροσκοπιές εἶναι ξύλινες κατασκευές στὰ ρηχὰ τῆς θάλασσας, ἀπ’ ὅπου οἱ σκοιοὶ παρατηροῦν πότε πλησιάζουν τὰ κοπάδια. Προφανῶς οἱ Κλαζομενιοί, ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Σμύρνης, θὰ εἶχαν δικὸν τὸν τύπον σκοπιᾶς. Οἱ τόσο λεπτομερεῖς περιγραφὰς τοῦ Στράβωνος πιστοποιοῦν ὅτι ὁ γεωγράφος εἶχε κάνει τὸ ταξίδι τῆς Ἀζοφικῆς. Ἀλλωστε καὶ οἱ ἀποστάσεις ποὺ ἀναφέρει εἶναι μὲ ἐλάχιστη ἀπόκλιση ἀκριβεῖς. Τὸ στάδιο (ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Στράβων) εἶναι 191 μέτρα.

«Ἰστέον, ὅτι ἔξω τοῦ κάστρου Ταμάταρχα [ἄν. Κιμμέριος Βόσπορος] πολλὰι πηγαὶ ὑπάρχουσιν ἄφθαν ἀναδίδουσαι», γράφει ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, γιὰ νὰ γνωρίζει ὁ γιός του καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου ὅτι ἡ πολύτιμη νάφθα γιὰ τὸ «ὕγρον πῦρ» ἐρχόταν μαζὶ μετὰ τὸ χαβιάρι ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀζοφικῆς καὶ τοῦ Κουμπάν.

«Ἰστέον, ὅτι ἐν Ζιχία ... ἐννέα πηγαὶ εἰσὶν ἄφθαν ἀναδίδουσαι ... πλησίον τοῦ χωρίου Ἐπισκοπέου ἔστιν πηγή...» (Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν 53/493-511).

* Ἀς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀνασκαφές στὴν Τάναη ἔφεραν στὸ φῶς πᾶνω ἀπὸ 100 ἐνεπιγραφικούς ἀμφορεῖς, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ φύλαξη καὶ μεταφορὰ νάφθας, ὅπως δηλώνουν οἱ ἐπιγραφές τοῦ 1ου-4ου μ.Χ. αἰ.

«Κύριε βοήθει Μιχαὴλ ἄρχοντι Ματράχων, Ζιχίας καὶ πάσης Χαζάριας», γράφει ἡ σφραγίδα τοῦ Βυζαντινοῦ διοικητῆ ποῦ ἔστειλε ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς στὴ Ματράχα-Ταμάταρχα τοῦ Κιμμέριου Βοσπόρου, μετὰ τὸ 1094.

«Κύριε βοήθει Κωνσταντίνω μητροπολίτῃ Ματράχων», ἔγραψε στὴ βούλα του ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἄρχοντας ποῦ ἐστάλη νὰ ἀναλάβει τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ (στὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ.).

Θὰ ἦταν ὅμως λάθος νὰ συγκρίνουμε τὶς ἐμπορικές ἀποικίες τῶν Γενοβέζων καὶ Βενετῶν, ἀκόμα καὶ τὴν παρουσία τῶν χιλιτολαιπωρημένων προξένων τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας στὴν Τάνα, μετὰ τὴ χιλιόχρονη ἱστορία τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχὴ τῆς Ἀζοφικῆς. Ὁ ρόλος τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν ὑπόλοιπη παραθαλάσσια-παραποτάμια ζώνη, ἦταν πολὺ πιὸ οὐσιαστικὸς ἀπὸ τὸ ἀπλό ἐπιχειρηματικὸ ἐνδιαφέρον μιᾶς μακρινῆς ἐμπορικῆς δύναμης. Πέρα ἀπὸ τὶς ἐκμεταλλεύσιμες πηγές τοῦ φυσικοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐμπορίου, οἱ Ἕλληνες ζοῦσαν σὲ αὐτὰ τὰ μέρη. Αὐτὴ ἦταν ἡ πατρίδα τους. Καὶ οἱ Βάρβαροι, Σκύθες ἢ Σαρμάτες καὶ ἀργότερα Γότθοι καὶ μύριοι ἄλλοι, ἦταν οἱ γείτονές τους.

Οἱ σημαντικότερες πόλεις τῆς βορειοανατολικῆς αὐτῆς περιοχῆς ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, τὸ εὐρωπαϊκὸ Παντικάπαιον (ἡ βυζαντινὴ Βόσπορος) καὶ ἡ Ἐρμώνασσα στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τῶν Στενῶν*. Οἱ Βυζαντινοὶ προσπάθησαν νὰ τὶς κρατήσουν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τους, ἐχριστιανίζοντας τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἱππεῖς ποὺ ἔφταναν στὸν Δὸν καὶ ξεζύνονταν στὴν εὐξεινοποντιακὴ στέπα. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐντονης βυζαντινῆς δραστηριότητος, ποὺ ζεῖνοῦσε ἀπὸ τὴν πόλη-κλειδὶ τοῦ ἀσιατικοῦ Βοσπόρου καὶ ἔφτανε ὡς μέσα στὴν εὐρασιατικὴ στέπα καὶ ὡς τὰ περάσματα τοῦ Καυκάσου καὶ τὴν Κασπία, ἦταν νὰ ἐλέγξει στρατηγικὰ τὸν ἀνοιχτὸ δρόμο ἀπὸ τὴ Μογγολία καὶ τὴν Κίνα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Δύση.

Ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ Βυζαντινοὶ ἔχασαν τὸν ἔλεγχο τῆς Ἀζοφικῆς, τὸν 6ο αἰώνα, δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ στέλνουν διπλωματικές καὶ ἐκκλησιαστικές ἀποστολές γιὰ νὰ καλλιεργοῦνε φιλικές σχέσεις μετὰ τοὺς λαοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς κυριάρχησαν στὶς εὐρασιατικὲς στέπες.

* Μετὰ τὶς γοτθικές καὶ οὐνικές ἐπιδρομὲς τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰ., ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πόλεις τοῦ βοσπορινοῦ Ἀρχιπελάγους φαίνεται πὼς ἐπέζησαν μόνον ἡ Φαναγόρεια (ὡς πολίχνη, μέχρι τὸν 10-11ο αἰ.) καὶ ἡ Ἐρμώνασσα, ἡ ὁποία ἔγινε κέντρο τοῦ μεσαιωνικοῦ κρατιδίου τοῦ Ματράχα ἢ καὶ Ταμάταρχα, ποὺ ἄρχισε νὰ μορφοποιεῖται μετὰ τὸν 7ο-8ο αἰ. μετὰ τὶς εὐλογίες τῆς φίλης Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν πολυφυλετικὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαν ἀρχαῖοι καὶ νεότεροι λαοί: κοινότητες Μαιωτῶν, Σινδῶν καὶ πιθανῶς Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Κιμμέριου, ἀρχαῖοι καυκασόφωνοι λαοὶ ἀπὸ τὰ ἐνδότερα (τὰ μέρη τοῦ Κουμπάν καὶ τοῦ Βόρειου Καυκάσου) καὶ νεοφερμένοι τουρκόφωνοι, κατόλοιπα τῶν Ἀσιατῶν νομάδων ποὺ ἐμφανίστηκαν στὴν Ἀζοφικὴ μετὰ τὸ 370. Κυρίαρχο στοιχεῖο ἦταν μᾶλλον οἱ Χάζαροι, οἱ ὁποῖοι ὀνόμασαν Ταμὰν τὴ γερασμένη ἀνάμεσα στὶς ἐκβολές τοῦ Κουμπάν.

Στὶς ἀνασκαφές τῆς Ἐρμώνασσας, στὸ χωριὸ Tamanskaja, τὰ στρώματα κατοίκησης ἔχουν συνολικὸ πᾶχος 10 ὡς 12 μ. Τὰ 7,50 μ. ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ πρώιμη πρωτοβυζαντινὴ περίοδο (μετὰ πλοῦσια στρωματογραφία καὶ εὐρήματα ὡς τὸ 250 μ.Χ.). Τὰ ὑπόλοιπα 4-5 μ. εἶναι πολὺ φτωχὰ σὲ ὑλικὸ καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴ ζωὴ στὸ κάστρο Ματράχα-Ταμάταρχα ὡς τὸν 14ο αἰ.

Τὸ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ κρατίδιο ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ πελατειακὰ κράτη τῶν Βυζαντινῶν ὡς τὸν καιρὸ τῶν Παλαιολόγων. Κατακτήθηκε γιὰ μικρὸ διάστημα ἀπὸ τοὺς πρίγκιπες τοῦ Κιέβου (965-1094), οἱ ὁποῖοι τὸ ὀνόμασαν Τιμουτορακάν. Στὶς ἀνασκαφές τοῦ κάστρου τῆς Ἐρμώνασσας ἀποκαλύφθηκαν ἐρεῖπια κιεβίτικης μονῆς τοῦ 11ου αἰ., ἔργο τοῦ Ἑλλήνα ἀρχιτέκτονα Ἰωαννίσιου (σύμφωνα μετὰ ἐπιγραφὴ τοῦ 1078).

Πέρασε ξανά στὸν βυζαντινὸ ἔλεγχο ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ ἔγινε βάση τῶν Γενοβέζων ποὺ ἐξερεύνησαν τὸ Κουμπάν τὸν 13ο-14ο αἰ. Στὶς γενοβέζικες πηγές ἡ Ματράχα ἀναφέρεται ὡς Matrega.

Στὰ κάστρα τοῦ Δὸν ἔπρεπε τὸ Βυζάντιο νὰ ἀναχαιτίσει τὰ στίφη καὶ τὶς ἔφιππες ὀρδές τῶν Ἀσιατῶν. Προσπαθώντας νὰ ἐκχριστιανίσει τοὺς Πρωτοβούλγαρους καὶ ἀργότερα τοὺς Χάζαρους, μαθαίνοντάς τους πῶς νὰ καλλιεργοῦνε τὴ γῆ, πουλώντας καὶ ἀγοράζοντας προϊόντα καὶ ἐθίζοντάς τους ἔτσι στὶς ἀρχές μιᾶς ἐμπορευματικῆς-πελατειακῆς κοινωνίας, στέλνοντας τεχνίτες καὶ λεφτὰ γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ ἀμυντικὸ δίκτυο τῶν κάστρων πάνω στὸ ποτάμι, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία χρησιμοποίησε κάθε μέσο γιὰ νὰ διασφαλίσαι τὶς στέπες, νὰ ἀποκλείσει τὸν μοιραῖο διάδρομο ποῦ ὀδηγεῖ στὸν Δούναβη καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν παρουσία τῆς στὴν Ἀζοφικῆ. Ἄλλωστε ἀκόμα καὶ τὴ νάφθα γιὰ τὸ «ὕγρον πῦρ» ἀπὸ τὶς ἀγορές τῆς Ἀζοφικῆς τὴν προμηθεύονταν οἱ Βυζαντινοί, καὶ δίχως αὐτὴν οἱ δρόμωνες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου θὰ ἔχχαναν ἓνα πολὺ ἀποτελεσματικὸ ἐπιθετικὸ ὄπλο.

Τὰ ἐφαλτήρια τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὴν Ἀζοφικῆ, τὸν Δὸν καὶ τὸν Κουμπάν ἦταν δύο. Τὸ ἓνα, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ Χερσόνησος (ἡ βυζαντινὴ Χερσῶν), βρισκόταν στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τῆς Κριμαίας. Τὸ ἄλλο ἦταν τὸ συμμαχικὸ (πελατειακὸ) κράτος τῆς Ζίγιας, ποῦ ἐκτεινόταν ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς ὡς τὰ θαλασσιὰ πόδια τοῦ Μεγάλου Καυκάσου. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀγρυπνο βλέμμα τῶν ἐκπροσώπων τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ποῦ ἦταν στενὰ δεμένη μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ὑπαγόταν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, οἱ Ζίγιοι, ὄχι μόνον ἐξασφάλιζαν τὴ νάφθα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὶς βυζαντινὲς πόλεις τῆς παραθαλάσσιας Γεωργίας καὶ Ἀπχαζίας καὶ τὴν Ἀζοφικῆ* (Δὲς χάρτη 41, σ. 302.)

182, 183. Νίζνι Ἀρκύζ, στὶς β. πλαγιές τοῦ Καυκάσου (Καρατσάν-Τσερκές, Αὐτόνομη Δημοκρατία, Ρωσικὴ Ὀμοσπονδία). Στὴν ἔδρα τῆς βυζαντινῆς Μητροπόλεως Ἀλανίας σώζονται τὰ ἔρειπια τοῦ ἐπισκοπικοῦ συγκροτήματος τοῦ 10ου-11ου αἰ.: ὁ κεντρικὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς ναοὺς (δ. ὄψη) καὶ ἐλληνικὲς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τάφους (στὸν σταυρὸ ἀναγράφεται: 1013).

Οἱ Ἀλανοὶ (Σαρμάτες καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἱρανόφωνοι λαοὶ τοῦ Κουμπάν, ποῦ κρύφτηκαν στὸν Καυκάσο γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν τουρκοφῶνων τοῦ 4ου-6ου αἰ. καὶ διαμόρφωσαν τὸν καυκάσσογενῆ πολιτισμὸ τους) ὀργανώθηκαν σὲ κράτος στὰ πρῶμα μεσαιωνικὰ χρόνια καὶ ἔγιναν μέλη τῆς «Βυζαντινῆς Κοινοπολιτείας» τὸ 914-916, ὅταν βαπτίστηκε ὁ βασιλιάς τους. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοὺς ὀφείλεται στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πατριάρχη Νικολάου Μυστικοῦ καὶ στοὺς ἱκανοὺς ἱερωμένους ποὺ ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι, ὁ βαρβαρικὸς οἰκισμὸς μετὰ τὰ παγανιστικὰ ἱερὰ ἐξελίχθηκε σὲ ἀστικὸ κέντρο (ἡ Ἀλανόπολις) στὰ 1.150 μ. τοῦ θεόρατου βουνοῦ. Τὸ δορυφορικὸ βασίλειο, ποῦ ἔλεγε τὶς ὀρεινὲς διαβάσεις πρὸς τὴ θάλασσα, ἄκμασε ὡς τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ., ὅταν ἐμφανίστηκαν οἱ τουρκογενεῖς Κιπτσὰν στὴ στέπα καὶ οἱ Σελτζούκοι στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἡ μητροπολιτικὴ ἔδρα μεταφέρθηκε τότε στὴν παραθαλάσσια Σωτηριούπολη (ἀρχαία Πιτυούντα) τῆς βυζαντινῆς Ἀπχαζίας. Ὁ Μελέτιος, τελευταῖος τῶν Βυζαντινῶν Μητροπολιτῶν, πέθανε στὴν Τραπεζοῦντα στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1447.

Οἱ Ἀλανοὶ (γνωστοὶ ὡς Σιρκάσιοι ἢ Τσερκέζοι) ἐξισλαμίστηκαν μετὰ τὸν 13ο-14ο αἰ. Ἐκτοτε, ὀνόμασαν τὶς παλιὲς καὶ ἔρειπωμένους ἐκκλησίες τους «ἐλληνικὰ σπίτια».

* Αὐτὸς ὁ ἐνδιάμεσος παράκτιος τόπος, ἡ λουρίδα μετὰξὺ βυζαντινῆς Ἀπχαζίας (σύγχρονη Ἀμπχαζία) καὶ ἐκβολῶν τοῦ Κουμπάν, ἀποτελοῦσε μέρος τῆς βαρβαρικῆς περιφέρειας τῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὴν «Ἰπερκαυκάσια». Γιὰ τοὺς λόγους ποῦ δὲν χρησιμοποιήσαμε τὸν διεθνοποιημένο ρωσικὸ ὄρο τοῦ 19ου-20οῦ αἰ. (ὁ ὁποῖος περιέλαβε μονολεκτικὰ αὐτὴ τὴν πελώρια ἔκταση μετὰξὺ Μαύρης Θάλασσας – βορείου Καυκάσου – Κουμπάν – Κασπίας) δὲς Σημειώσεις, Κεφάλαιο Δ'.

